

על נוסחו של ר' שלמה סיריליו לירושלמי מסכת חלה

עמוס סמואל

הקדמה

ר' שלמה סיריליו [להלן: רש"ס] נולד בספרד קודם שנת רנ"ב (1492) ונפטר בירושלים לפני שנות שט"י¹. בעבודתי מפעלו הפרשני והתקסטואלי של רש"ס לירושלמי זרעים², דנתי בעיקר בטיב פירושו של רש"ס וכן בערכו של רשות רש"ס לחקר נוסח הירושלמי, באשר לפירושו הסkeptičי כי "יש לדאות את פירוש רש"ס כפירוש מקורי למרות אחיזותיו והתייחסותיו לדברי הראשונים"³, הוכחת כי הוא עצמאי בפירושו ובפסקו – הוא לא נמנע מחלוקת על קודמו הן בתחום הפירוש הן בתחום פסק halacha⁴, והראיתי כי רש"ס השתדל, עד כמה שהדבר התאפשר, לבאר את התלמוד הירושלמי באופן שלא יאה סותר את האמור בתלמוד הבבלי⁵. הצבעתי על רגשותו הלשונית⁶, על שליטתו בשפות זרות⁷, ועל תשומת הלב שהוא נתן לטרמינולוגיה המיווחדת של התלמוד הירושלמי⁸.

* בshort תשל"ז השתתפתי עם תרצה ליפשיץ (לבית פלטר) ע"ה בסמינר: עין בסוגיות בירושלמי, בהנחייתו של פרופ' יעקב ווסמן יבל"א. חלק מחובותיה בסמינר, כתבה תרצה עברורה שכותרתה הייתה: 'האם היה לפני רשות כ"י של ירושלמי למסכת חלה?' לאור העובדה הזאת מצאתי לנכון להזכיר את אמריו בספר הזיכרון לזרחה לנוסח רשות למסכת חלה. יהא מאמר זה נר' זכרה!

1 על מולדות רש"ס, ראה: ע' סמואל, יראשון פרשני הירושלמי, פעמ' 49 (תשנ"ב), עמ' 53-32.

2 חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשנ"ח.

3 שם, עמ' 163.

4 שם, עמ' 166-170; עמ' 186-187.

5 שם, עמ' 170-172.

6 שם, עמ' 176-179; עמ' 180-181.

7 שם, עמ' 179.

8 שם, עמ' 175-173.

באשר למגמת עבודתו בכלל, הסקטי כי עבדתו נבעה מההכרה בצורך לעצב פירוש לתלמוד הירושלמי שעשו להביא לגיבוש פטיקה ברורה בתחום המעשיה המתהדר של המצוות התלויות בארץ.⁹

אחד הדברים המייחדים את רשות הוא הכרתו כי לא די בכתיבת פירוש לתלמוד הירושלמי. הוא עמד על הצורך מהדר מחדש את הנוסח של תלמוד זה, וזאת בגלל השיבושים שנתחוו בו במהלך הדורות. רשות תרגם הכרה זו לשפט המעשה וכך יש לפניו תלמוד ירושלמי לסדר ורעים, מוחדר מחדש על ידי רשות. בדבר ערך הנוסח המחדש שלו לחקר נוסח הירושלמי העתיק, על בסיס בדיקה מקפת ומעמיקה, כי רשות השתמש בנוסח דפוס וניצחה רפ"ג (1523), בנוסח תשתיית של נוסחו לסדר ורעים¹⁰, וכי רוב רובם של השינויים בין נוסחו לנוסח דפוס וניצחה הם שינויים אשר עשו על דעת עצמו. רק בוגע מעט מן השינויים יש לשקו' אפשרות שהם משקפים נוסח שרש"ס מצא בכתבי יד.¹¹.

בעניין שינויי נוסח שהם פרי הגהה של רשות עצמו, הגעתו למסקנה כי אפשר להבחין בין תוספות ותיקוני נוסח שעשו על פי מה שמצא במקורות שונים (מקורות תנאים, מדרשי אנדרה, סוגיות מקובלות בירושלמי ואך בבבלי, קטיעי ירושלמי ששולבו בדברי ראשונים), לתוספות ותיקונים פרי פרשנותו את מהלך הסוגיה, ותוספות ותיקונים בתחום הלשון והטרמינולוגיה.¹².

במאמר זה אני מבקש לסקור את שינויי הנוסח של רשות למסכת חלה¹³. סקירה זו על מסכת חלה היא במידה מסוימת מדגם מייצג של מפעלו של רשות בכלל.

9 שם, עמ' 19.

10 ראה שם, עמ' 93, ובחרכה בעמ' 105-118, חמישים וחמש הוכחות על שימוש רשות בנוסח דפוס וניצחה.

11 קטיעים בנוסח רשות לסדר זורעים המשקפים נוסח כתבי יד, או שאפשרות שימוש בכתבי יד ציריכה להישקל בהם, רשותם בעבודתי עמ' 119-153.

12 ראה שם, עמ' 98-99.

13 נוסח רשות ופירושו למסכת חלה שרדו בשני כתבי יד, כי מוסקבה 1135 וכ"י לונדון 405 (Or. 2824). בדיקת השוואתיות קפנית בין שני כתבי היד מעלה כי האחרון הנה העתק ישיר של הראשון. כי מוסקבה לוקה בחסר (ראה בחיבורו [לעליל, ח' 2] עמ' 34-35). בכך יונזר נוסח הירושלמי שרד בשלהמו, אך חסר הפירוש מתחלת המסכת ועד למשנה 'אלו חייבין במעשרות'. הרב ח' דינקלם, מהדיר פירוש רש"ס ונוסחו לירושלמי זורעים על פי כי לנירון, הדפס במהדורתו למסכת חלה ('ירושלים תש"ג') את פירוש 'שורה יהושע', במקום שם חסר פירוש רשות. הרוב קלמן כהנא ז"ל הדפיס בקובץ ההלכתית 'מפרץ הארץ' ('ירושלים תש"ד, עמ' טו-לו') את רוב פירוש רשות לתחילת המסכת, על פי כי מוסקבה (חלק מהחסר בכ"י לונדון, חסר אף בכ"י מוסקבה).

לוח ראשי תיבות המובאים במאמר

- אהצויי – א' אהבת ציון וירושלים, נוסחאות ירושלמי אצל הראשונים, נערכו ונסדרו בידי ד"ב רטנר.
- אלת"י – א' אוצר לשון תלמוד ירושלמי, קונקורדנציה לתלמוד הירושלמי,
- ד"ז – ב' קוסובסקי (עורך).
- כ"י – ב' דפוס וינציה. מהדר' וינציה רפ"ג-1523, מהדרורה המודפסת הראשונה של התלמוד הירושלמי.
- כ"י – ב' ליידן, כתוב היד שעל פיו הודפס הירושלמי ב מהדורות ד"ז.
- כ"י רומי לירושלמי זורעים (כ"י ותיקן 133).
- כפי הנראה.
- מלסחה"א – ב' מבואות לספרות האמוראים, י"ג אפשטיין (ההיפותה הנ' לחلك ד בספר זה: 'דקחוקי ירושלמי').
- מה שכתב.
- פ"מ – ב' פנוי משה, פירוש לירושלמי – לר' משה מרגלית.
- רא"ף – ב' אליהו פולדא, פרשן לכמה מסכתות התלמוד הירושלמי.
- ר"י במא"ז – ב' יצחק בן מלכי-צדיק, פרשן המשנה, סדר זורעים.
- ר"ש – ב' רבנו שמושון (משנין), פרשן המשנה, סדר זורעים.
- שד"י – ב' שדרה יהושע, פירוש לירושלמי לר' יהושע בנבנשת.

מבוא

אני מבקש להציג בפני הקורא את הממצאים של בדיקה השוואתית קפדנית שערכתי בין נוסח דפוס וינציה למסכת חלה לבין נוסח ריש"ס למסכת זו. בפרק הבאתי קטעים מנוסח ריש"ס אשר עולה מהם כי הוא השתמש בתלמוד הירושלמי דפוס וינציה במהלך עבודתו בהכנת נוסחו לירושלמי זורעים. בפרק השני הבאתי קטעים מנוסח ריש"ס שבשל דרך ניסוחם צריכה להישקל-אפשרות שהוא השתמש בכתב יד שהייתה בהישג ידו. בפרק השלישי הבאתי מבחר שניינו נוסח למסכת חלה בין נוסח ריש"ס לנוסח ד"ז, שניינים שהם כפי הנראה פרי תיקון הנוסח שעשה ריש"ס עצמו; הם ממוקמים לפי אופי השינויים. חלק מרישומיו ההשוואה בשלושת הפרקים¹⁴ הוסתפי העורות משלו; באחריהם הסתפקתי בהצגת הדברים, מתחוך הנחה כי ההשוואה מדربות بعد עצמה.

14. בכל הרישומים ההשוואתיים שבמאמר, מובא בשורה העליונה נוסח ד"ז (המספר שמוופיע לאחר ציון הדף הוא השורה בר"ז), ובשורה שמתהתייה נוסח ריש"ס על פי כ"י מוסקבה. במקרים מסוימים יש פגש או חסר בכ"י מוסקבה, הובא נוסח ריש"ס על פי כ"י לונדון. ציוני

פרק ראשון: קטעים מנוסח רשות אשר עליה מהם כי רשות השתמש בנוסח דיו

1. כ"ל : מיסבור סבור רבוי יודה בן פוי שמנחת העומר באהמן ...

דיו מ ע"ב 25 : מי סבור סבור רבוי יודה בן פוי ...

רשות ז ע"ב : מי סבור ר' יהודה בן פוי ...

במעבר מכיל"ל לדיו נחפצת בטיעות המילה 'מיסבור' לשתיים, ורשות, שנתקשה במשמעות הטקסט על פי נוסח דיו, הבין את המילה 'מי' כשאליה, ומחק 'סבור' אחד.

2. דיו נז ע"ב 39: אמר ר' יוסי ולא דמיין, תמן ... ברם הכא ...

אפשרטיין (מלסתה"א עמ' 479) ציין כי ילא דמיין' אינה בגוף כיל אלא נוספת מצד עלידי אחר, ובההע' 3 שם ציין כי איןנו בנוסח הראשוני (ובדרך כלל בירושלמי): ילא דמייא, תמן ... ברם הכא ... - ראה אלת"י בעמ' 907). רשות (קט ע"א) הגורט כאן ילא דמיין' נגורר כאן ככל הנראה אחורי נוסח דיו.

3. נז ע"ג 4-5 : על ידי דרב רבבי דעתון בבני דרי' היה בר רביה הוא

רשות יב ע"א : " " " מודעתון " " היה רבא "

בפירושו (על פי כ"י מוסקבה, מפרי הארץ עמ' כו) כתוב רשות: על ידי שהיה קרוב להן' (וראה הערתת המהדר ב'מפרי הארץ'). אפשרטיין (מלסתה"א עמ' 479 הע' 5) ציין שציריך להיות 'בר דעתון דרי' היה רביה'; פשוט כי רשות נגורר כאן אחר הנוסח המוטעה שבדיין, והגיה לפיה הבנתו. עכ"פ מוכח שנוסח דיו הוא הנוסח שהוא לפניו כאן, ואותו הוא תיקן.

4. דיו נז ע"ג 37: על דעתיה דרבו זира כשר.

נוסח רשות בכ"י מוסקבה כנוסח דיו. (בכ"י לונדון - 'דר'יז' והמהדר, הרב דינקלס, הדפס [טו ע"ב] - דרבו זעירא). לעיל שוו' 35, נוסח דיו' רבבי זעירא' וברשות: 'דר' זעירא'. אף כאן בשוו' 37 הגיה מגיה בכיל' מיזרא' ל'זעירא', אלא שהסדר בד"ו לא התחשב בהגחה זו והדפס זעירא', ובעקבותיו - סופר כ"י מוסקבה.

הרופים של נוסח רשות מכונים למסכת חלה במהדרתו של הרוב דינקלס. מהדרה זו הוכנה על פי רשות כ"י לונדון, ולוגכה העובדה שרשומו ברישומים ההשוואתיים את נוסח רשות על פי כ"י מוסקבה, הרוי יתכןו שינויים בין נוסח המובאה, כפי שרשמנוה, ובין המובא בפועל במהדרתו של הרוב דינקלס.

5. ד"ז נז ע"ד 36 :

מהריין אפשתין (מלשה"א עמ' 480 הע' 3) ציין כי יש כאן חיסרון גדול בנוסח כ"י לידן, והוא העתיק – על פי כ"י פטרברג – את החסר. הקטע חסר גם בנוסח רש"ס. (החיסרון קדום; הקטע חסר גם בכ"ר).

6. כ"ל : וכן הנקודות חיבות. ר' יהושע בן לוי אמר קרמבייטס

ד"ז נז סע"ד : " " " " " " " "

רש"ס כז ע"א : " הנקודות –

כ"ל : ר' חנניה בן עגול בשם חזקה אמר בוקולטה

ד"ז :

רש"ס : אמר "חנינה" עגיל " " בוקילטה

כ"ל : שלא תאמר הוואיל והוא עתיד להחזירה לסתלה...

ד"ז :

רש"ס : ריב"ל אמר " " " " " "

הסביר ע"צ מלמד (מלשה"א עמ' 480 הע' 15): "נראה שהוחזיאו שורה מיותרת מסוף הדף ושכחו להכניסה בראש הדף השני". אכן הקטע החסר בדףו יונציה, (כולל המילים 'בן לוי' המופיעים רק בשומר הדף) מגיע לכדי שורת דפוס.

כיצד יש להסביר את נוסחת הרש"ס? נראה כי הוא בנה כאן נוסח מתוך שמאז בפירוש ר' במ"ץ שהובא על ידי בפירושו: "וכן הנקודות חיבות. א"ר חנニア בר עיגול בשם חזקה בוקילטה ... ובלשונו קוורין לככרות העשוין כתבעות בוקילטה". נראה כי הרש"ס שהשתמש כאן בד"ז הוסיף מדרעתו אחרי המילים: 'ר' יהושע בן לוי' את המילים: 'אמיר שלאל' (דברי ר' יהושע בן לוי המקורים: 'קרמבייטס' אינים מופיעים כלל בנוסח הרש"ס). את המשפט 'אמיר ר' חנニア בן עגיל בשם חזקה בוקילטה' הוסיף רש"ס על פי ר' במ"ץ, והוא שיבץ משפט זה לפניו ר' יהושע בן לוי', וכך יצא דבריו ריב"ל – לפי עיבודם על ידי רש"ס – מופיעים בנוסחיו אחרי דברי ר' חנニア בן עגיל, בעוד שבכ"ל – אשר בו נשתרמו דבריו ריב"ל המקורים – דבריו מופיעים לפניו דבריו ר' חנניה בר עגול. מכל מקום, הנתונים שלפנינו מצביעים בכירורו שרש"ס השתמש כאן בנוסח ד"ז, הרגיש בחיסרון בנוסח זה, והשלימו מה שמצא בר' במ"ץ ועל פי הבנתו.

7. ד"ז נח ע"ב 54 : יצא מיכן ושם.

אפשתין (מלשה"א עמ' 481) ציין כי "ושם ליתא בכ"ל, והוסיף מגיה בין השיטין 'לשם', וסדר ד"ז טעה והעתיק 'ישם'. סופר כ"י מוסקבה של נוסח רש"ס שהעתיק

'יצאו מכאן ולשם' וודאי נגרר כאן אחריו הטעות שבד"ו. (הרוב דינקלס, מהדורות המהדרותה המודפסת תיקון [לו ע"ב]: 'יצאו מכאן לשם').

8. ס ע"א 13 : מהלל דברת ר'

עד ע"א : מהלל דברי רבי

הרא"ף הגיה מ'מהללי' ל'מהלן' (-מאללה), וכן נראה שצורך להיות על פי מהלך העניין, ורש"ס נגרר אחר הנוסח המוטעה שבד"ו. (כאן גם בכ"יר הנוסח הוא 'מהלן').

פרק שני: קטעים בנוסח רש"ס שעריכה להישקל בוגג אליהם האפשרות של שימוש
בכתב יד

דברי מבוא:

בנוסח רש"ס לירושלמי מסכת חלה לא מצאתי קטע כלשהו שמוכח ממנו בעליל כי רש"ס התבפס על כתב יד לשם ניסוחו, שכן בכל קטע שיש סבירות מסוימת שניסוחו מתבסס על כתב יד, יש אפשרות להנחה חלופית שהניסוח הוא פורי הגהה של רש"ס עצמו. על כל פנים, נוכח זאת שמפירוש רש"ס למסכת חלה אפשר, לבוארה, להוכיח שכותב יד של המסכת היה בהישג ידו (ראה להלן), הרי גדלה מידת הסברות שבניסוחם של קטעים מסוימים מתבפס רש"ס על כתב יד; חשוב להדגиш: גדלה מידת הסברות – כן, הוכחה בעליל – לא.

ואלה הראיות לבוארה מפирוש רש"ס כי כתב יד של הירושלמי למסכת, היה בהישג ידו:

1. בפירושו (נ"ע"ב) כתב: "ה"ג, ... ובלבך שלא יהא שם חמאת רביעים קמת, וכן היא הגרסה בספרים ישנים". הדברים מתייחסים לנוסח המשנה, כך שייתכן שכונתו לכותבי יד יישנים של משנהות, אך לא מן הנמנע כי כוונתו לכותב יד של הירושלמי שככל גם את נוסח המשניות.

2. בפירושו (נא ע"א) כתב: "כתב הרשב"א ז"ל ... ואני חמה למה הוצרך לטענה זו ... ע"כ, ותמהני עליון, דמה צריך לטענים, דהא בגמרא מקשוי דלית שמעית מיננה כלל, כלומר ..., ואחר ראייתי שהיא חסר בספרו (של הרשב"א) הקושיא הוו, אבל היא כתובה בכל הספרים שלנו ...". כאן הדברים מתייחסים לדברי הגמרא; מלשונו: 'בכל הספרים שלנו', מוכח שלפחות כתב יד אחד של המסכת היה בהישג ידו.

ואלה הקטעים בנוסח רש"ס למסכת חלה שבהם צריכה להישקל האפשרות של שימוש בכתב יד:

1. נז ע"א 59 : מפליגין

ד ע"ב : מה פלייגין

'מה פלייגין' – טרמין קבוע בירושלמי, ראה אלת"י ועמ' 683-684. 'מה פלייגין' גם בכ"ר כאן. נוסח רשות כאן הוא ספק על פי כתב יד, ספק – מדעתו.

2. נז ע"א 60-61: דו אמר תמן ...
ה ע"א : במא " " "

בכ"ר כברשות, וכן הוא בירושלמי בדרך כלל, ראה אלת"י ה עמ' 397-398.

3. נז ע"ב 4-5 : עירב ארבעת קבין בפני עצמן וחמצן וארבעת קבין בפני עצמן וערבן ו ע"א : עירס ד' רובעין " " " ודי רובעין " " מהו

בכ"ר: 'עירם ארבעת קבין'; נוסח רשות ספק על פי כתב יד, ספק מדעתו על פי המובה לקמן שורות 34-33: 'עירס ראישי עיסיות ... לאו כמעורס הוא'. וראה עוד להלן פרק שלishi סעיף ב ס'ק 1; בכ"ל בפסחים מובא 'עירס' אך בד"ו למסכת זו, כת ע"א נשמט; וראה עוד שי ליברמן, הירושלמי כפשותו, ירושלים תרצ"ה, עמ' 402.

4. נז ע"ב 32 : ... מן החטוי
ה ע"א : ... " החטים תמן את אמר אין מצטרפין כולן וכא את אמר מצטרפין כולן

הקטע הנוסף בנוסח רשות בשום בגילון בכ"י מוסקבה; ספק חוספה מדעתו של רשות, ספק על פי כתב יד.

5. נז ע"ג 17 : איפסק ברובה ודמך
יג ע"ב : " כרכחה "

נוסח רשות כפיה"נ מדעתו (ראה פירושו 'מפרי הארץ' עמ' כה), ושם בא כל זאת על פי כתב יד.

6. נח ע"א 53-54: ר' יצחק בידיוathi מיסב לידי
لد ע"א : " " כד " " פיתוי בידיו
שםא מדעתו (ראה אהצוזי עמ' 118) שמא על פי כתב יד.

7. נח ע"ד 27-26: לבור אחד
מת ע"ב : " " ניחא קורה אחת לשני בורות
ד"ז : מכיוון שנטמא מקצתו ...
רשות : אלא שני קורות לבור אחד לא " " "...
אولي על פי כתב יד (כך גם בכ"ר) ואולי השלמה מדעתו.

8. נח ע"ד 41 : ובלבך שיהא שם חמשת רבעים כמה
 נ ע"ב : " שלא יהא " " "
 ראה מה שכחתי בדברי המבוֹא לעיל.

9. נט ע"ב 47 : לית הָדָא דָרָי זְעִירָה תְּחֻזָּה עַל רֵי בָּן בֶּר חַיָּה
 טב ע"ב : " " זְעִירָה תְּחֻזָּה " " " וְלִית הָדָא דָרָי בָּן בֶּר חַיָּה
 ד"ו :
 מה ...
 רש"ס : תְּחֻזָּה עַל רֵי זְעִירָה לִית הָדָא דָרָי זְעִירָה תְּחֻזָּה עַל רֵי בָּן בֶּר חַיָּה, "...
 הקטע הנוסף בנוסח רש"ס, הנראה כנוסח ירושלמי טוב, ספק אם הוא על פי כתוב
 יד, או שחזרו שלו על פי המשך.

פרק שלישי: מבחן שינויים בין נוסח רש"ס לירושלמי חלה לנווט דפוס וינציה
 למסכת זו, שהם כפי הנראה פרי תיקון של רש"ס עצמו
 כדי לאפיין את דרכו של רש"ס בעיבוד נוסח הירושלמי, מצאתי לנכון להציג את
 השינויים לפי סוגיהם ולא לפי סדר הופעתם.

א. תיקונים והשלמות על פי מסורות תנאיות
 1. נז ע"ג 14 : והלא מן התורה אסור

יג ע"א : " " " ומפני מה רוחקין מותרין מחזות היום
 ואילך מפני שהן יודעין שאין ב"ד מתעצלים בו
 על פי מנהות י, ה.

2. נח ע"א 40-41: ונעשה ביום טוב
 לב ע"א : ונאפית ביום טוב
 על פי גרטתו של רש"ס במשנה.

3. נח ע"ג 18 : דתנוין תמן
 מא ע"א : " עיטה שהוכשרה במשקה ונילושה במיל פירות ונגע בה
 טבול יום
 השלמה ממשכת טבול יום ג, ד.

4. נח ע"ג 55 : תמן הוא אמר נוטל מקב Challah מג ע"ב : " " אומר הנוטל Challah מן הקב "
- על פי Challah ד. ד.
5. נח ע"ד 9 : אלא שהנחותם עינו יפה בעיסתו ובעל הבית רעה בעיסתו מז ע"ב : " " " רעה " " עינו יפה "
- על פי התוספתא לחלה א, ז (ושם: מפני שעינו צורה בעיסתו) ועל פי ר"ש לחלה ב, ז. בעקבות כך תיקן רשות גם להלן שורות 15-16: "בשעה שהיא עשויה לביתה, עינה יפה בעיסתה, בשעה שהיא עשויה למכור בשוק, עינה רעה בעיסתה".
6. נח ע"ד 10 : וחכמים אומרים לא ממש הוא זה ולא מטעם זה אלא ונחתם ... מז ע"ב : וחכ"א "מן השם " ----- " "
- על פי התוספתא הנ"ל.
7. נת ע"א 45 : ונגע בו טבול يوم או ידים מסוכבין נה ע"א : " " " ידיים מסוכבות
- כך ברש"ס כי לנודן, על פי מסכת טבול יום ד. א. בכ"י מוטקבה הנוסח כמו בד"ג.
8. נת ע"א 48 : בטהרה
- נה ע"א : " ותני עלה וחלה תלואה, באיזה ספק אמרו בספק Challah רשות שיבץ מדעתו ברייתא מהתוספתא לחלה א, יא.
9. נת ע"ב 62 : וטמא, טהור לחולין מבעוד יום סג ע"ב : " " " למשער "
- על פי גנעים יד, ג.
10. נת ע"ג 8 : ואם לאו מוציא מאחד על הכל סד ע"ב : " " " Challah "
- רש"ס תיקן על בסיס נוסחו במשנה ג, ח (נוסח 'דיבור המתחיל' הוא כבד"י).
11. נת ע"ג 14 : זיתי מסיק סה ע"א : " מיסוק
- התאמת נוסחו במשנה ג, ט, וראה פירוש 'מלאת שלמה' למשנה זו.

12. נת ע"ד 25 : הקופה ... הקופה
סח ע"א : הקופה ... הקופה
על פי טבול יום ב, ה.
13. נת ע"ד 49-50 : בכפר בנוטני
ע ע"ב : " עותנאי
על פי תוספתא בכוורות ז, ג (ובבלי בכוורות נה ע"א).
14. ס ע"א 32 (ועוד כמה פעמים בהמשך) : מטווור אמןם
רש"ס כ"י מוסקבה : מטורי אמןם
על פי תוספתא חלה ב, יא, אך בכ"י לונדון ובקבוצתו בנדפס (מד ע"א) : מטורי
אמנים.
15. ס ע"א 37 : שכדדיין
עו ע"א : ניסין "
- על פי תוספתא חלה ב, יא.
16. ס ע"ב 13 : עשרים וארבעה מנתנות
פא ע"א : תניא " " כהונה
על פי תוספתא חלה ב, ז.
17. ס ע"ב 48-49 : והשני טפילה לאחרים דברי רבוי מאיר
פה ע"א : " טפלה " " ר' יהודה
על פי תוספתא פסחים ח, י.
18. ס ע"ב 55 : לא כן סברין מימר קודם לשתי חלות
פו ע"א : " " תנינן " הלחם
'תנינן' כיון שמדובר במובאה מן המשנה מנתנות י, ר; 'הלחם' – לשון המשנה שם.

ב. תיקונים והשלמות על פי מקובלות בירושלמי¹⁵

1. נז ע"ב 4-5 : עירב ארבעת קבין בפני עצמן וחמץן וארבעת קבין בפני עצמן ויעירבן ר' ע"א : עירס ד' רובעין " " " " ר' רובעין " " מהו ר' רובעין ... ר' רובעין על פי ירושלמי פסחים פ"ב ה"ג (כט ע"א) ; באשר לעירס ראה לעיל פרק שני, ס"ק 3.
2. נח ע"א 28 : והן שגדלו שבלים ל ע"ב : והוא שגирרו ראשי שבלין על פי ירושלמי מעשרות פ"ה ה"ג (נב ע"א).
3. נח ע"ד 33 : אתה עובדא קומיה נ ע"א : " " קומי ר'امي על פי ירושלמי תרומות פ"ב ה"א (מא סע"ב).
4. נת ע"א 5 : בשם רב אליעזר נא ע"א : ור' יונה בש"ר אלעזר על פי המובה בירושלמי לעיל, ד"ז נח ע"א 34.
5. נת ע"א 62 : או כובי עקיבא במחלוקת נו ע"ב : " כרי עקיבא ובמירווח על פי ירושלמי פאה פ"ד ה"ה (יח ע"ב).
6. נת ע"ג 22 : מקום שנתרמה תרומתו של ראשון סה ע"ב : " שנתרימה " " " על פי ירושלמי תרומות פ"ג ה"ג (מב ע"ב).

15 ראה מש"כ לעניין הגהות רש"ס על פי מקובלות בירושלמי, בחיבוריו (לעיל, הע' 2) עמ' 99-100. לאור מה שפורסם שם, יש סבירות גדולה ביותר כי תיקוני הנוסח (או השלמות הנוסח) הם בעקבות נוסח המקובלות.

ג. תיקונים והשלמות על פי מקבילות בבבלי¹⁶

1. נז ע"א 54 : אמר ר' יוחנן בן נורי קرمית חייבת בחלה

ד ע"א : " " " " ארו וקרמית חייבות "

על פי פסחים לה ע"א.

2. נז ע"ב 37-38 : הפגול והנותר שוחקן רבבי יוחנן אמר

ט ע"א : " " וחתמא " ר' ור' אלעזר א'

על פי זבחים עח ע"א.

3. נז ע"ב 43 : חלוקין על הלל הזקן

ט ע"ב : " עליו חבריו " "

על פי פסחים קטו ע"א.

4. שם 47-46 : כשם שאין האיסורין מבטلين זה את זה, כך אין המצוות מבטלות...

יע"א : " המצוות מבטלות " " " האיסורין מבטلين..."

על פי זבחים עט ע"א, וראה שדי"ו ואחצוי".

5. נז ע"ג 24 : דחני המנכש

יד ע"ב : " ר' יהודה אומר "

על פי פסחים נה ע"א.

6. נז ע"ג 60 : מעשר מן המעשר ולא תרומה ...

יט ע"א : " מעשר מן המעשר אמרתי לך " גדרלה ...

על פי ביצה יג ע"ב.

7. נח ע"א 7 : ... לתוך קמה חיליטה כמה לתוך חמין -----

כח ע"ב : ... " ואיזו היא החלטה " "

ד"ז : -----

ראיה מש"כ לעניין הגהות רש"ס על פי מקבילות בחייבי בחיבוריו (לעיל, הע' 2) עמ' 100-101.
הבאתי שם את דברי רש"ס בפתחה: "ודע שאין אנו סומכים על היישומי במקומות שהולך
על הבהיר, בין בגרסאות ... וכן באמוראים, פעמים הפוכה הגוסטה שם לבן, וכן בפסקין
הלוות, על הכל סומכים על הבהיר". אפשר לראות בדברים אלה כמצהרת כוונות לתקון
ולהגיה את היירושלמי 'המשובש', על פי הבהיר 'הנכון'. יש מידה גדולה של סבירות
להניחנו, כי נוסח רש"ס בקטעים המפורטים להלן מבוסס על נוסח הבהיר.

רש"ס : ר' ישמעאל בר' יוסי אמר' משום אכיו זה וזה לפיטור ואית דאמרין זה וזה לחוב

על פי פסחים לו ע"ב.

8. נח ע"א 43-42 : קומקום חמין

לב ע"ב : מ מלא נחתום "

על פי ביצה יז ע"א.

9. נח ע"ב 50 : תגרי גוים

לז ע"ב : אומות העולם

על פי יומא עה ע"ב.

10. ס ע"א 2-3 : ושרפין אותה בטומאה

עב ע"ב : " " " עם הטמאה בפסח

על פי פסחים מה ע"ב.

11. ס ע"א 42-43 : מאן דאמר הירדן מחוץ לארץ והירדן גבול אותו לפאת קדמה

עז ע"ב : " " " " דכתיב כי אתם עוברים את הירדן אל ארץ כנען

ד"ז : ומאן דאמר הירון גבול בפני עצמו

רש"ס : " " " " " דכתיב הירדן יגובל אותו לפאת קדמה

רש"ס העביר את הפסוק מספר יהושע (הירדן יגובל וגו') שמובא בנוסח ד"ז כראיה לסובר שהירדן מחוץ לארץ, ושיבצו במקומו החדש כדי שיחיה ראייה לדעה הסוברת שהירדן הוא גבול בפני עצמו, וכראיה למי שסובר שהירדן מחוץ לארץ שיבץ פסוק מפרשת מסע' בעקבות בריתא בביבלי בכורות נה ע"א.

ד. תיקונים והשלמות על פי הראשונים

1. נז ע"ד 34 : וחלה מסורת חליטין דמי

כד ע"א : חלה המסורת " דמי. תניא מלוחם הארץ ולא כל לחם פרט לסתוגני ודובשנין ואסקרייטין וחלה המסורת

רש"ס שיבץ כאן בבריתא מספרי זוטא (מהר' הווביין עמ' 283) המובאת בדברי הר"ש והר"י במ"ץ. (בספרי זוטא מובא: פרט למboseל והסתוגני וכו', וכן גם במובאה

מספריו זוטא בר"ש ובר"י במ"ץ, ואילו רשות השםיט 'մבושל' כיון שאינו נזכר
במשנה.)

2. כ"י ל"ידן : וכן הקנוקנות חייבות. ר' יהושע בן לוי אמר קרמבליטס

ד"ו נז סע"ד : " " " " " " " "

רשות כז ע"א : " הקנוקנות -

ראה מש"כ בהרחבה לעיל פרק ראשון, ס"ק 2.

3. נח ע"ב 34 : וממצו קמחין וסלותה

לה ע"ב : " " ובצקות

רשות שינה על פי ר"ש.

4. נח ע"ג 20-21: שני פירות מחורין להכשיר ... אין מי פירות מחורין להכשיר

מא ע"א : " " מחבירין " "... " " מחבירין "

רשות תיקן על פי ר"ש לטבול يوم ג, ד, וכן תיקן להלן שורות 23-24.

5. נח ע"ד 9 : אלא שהנתnom עינו יפה בעיסתו ובבעל הבית רעה בעיסתו

מוז ע"ב : " " " רעה " " עינו יפה "

ראה מה שכחתי בפרק זה לעיל סעיף א, ס"ק 5.

6. נח ע"ד 16-17: בלימודת להיות מפרשת אחד מארכאים ושמונה אבל בלימודת

מח ע"א : בלימודה " " " מכ"ד " בלימודה

ד"ו : להיות מפרשת אחד מעשרים וארבעה ניתני

רשות : " " " ממ"ח מפרשת אחד מכ"ד ---

על פי ר"ש למסכתנו פ"ב משנה ז. המילה 'ניתני' משובשת וצ"ל 'וניתני' (אפשרות),
מלשה"א עמ' 482 היע' 1), ורשות שלא הבין את המילה מחק אותה מנוסח.

7. נח ע"ד 19 : דבר שהוא מקפיד על תعروותו אין הבית מצטרף

מח ע"א : " " " " הכלי מצרע

על פי כמה מן הראשונים; ראה בהרחבה אהצוי' עמ' 129.

8. נח ע"ד 20-21: עשו דבר שהוא מקפיד על תعروותו ועיסתה חלה

מח ע"ב : " אותו " " " בעיטה שהיא מחלה

על פי תוספות הרاء"ש לנדה ח ע"א.

9. נת ע"א 39 : אמר רבי מתניתא
נג ע"ב : א"ר מתניתה מתני'
על פי ר"ש למסכתנו ג, א.
10. נת ע"א 64 : שמא ימלך הגוי ליטלה
נז ע"א : " " " שלא "
על פי ר"ש למסכתנו ג, ג.
11. נת ע"ב 5 : ואינו מעורב על ידי גויים
נז ע"ב : " " " גידים
על פי הראשונים; ראה אחצוי עמ' 137-138.
12. נת ע"ב 16-17: כלום חלקו של גוי חייב לא מחמת חלקו של ישראל
נח ע"ב : " " " ישראל " " " גוי
על פי רבא"ד הלכות ביכורים ז, ז.
13. נת ע"ב 29-30: מתניתא כדרבן שמיעון בן גמליאל
ס ע"א : מתני' דלא כרשב"ג
על פי ר"ש ורשב"א, ובפירושו כתוב רש"ס: "ה"ג מתניתין דלא כרשב"ג ... וכן גריש
רבנו שמושן והרשב"א ז"ל", וגרסת הרשב"א מובאת גם בגליון בד"ו.
14. נת ע"ב 37-38: ר' יוסי הוה מסמך לרבי זעירא
סא ע"א : ר' יונה " מסמיך לר' "
על פי פסקי חלה להרשב"א ד ע"ב, ומה המשך מוכחה שלא יתכן לגרוז כאן כגרסת
ד"ז.
15. נת ע"ד 30 : על דעתיה דהך תניא בריא
סח ע"א : " " " חנא ברא
על פי ר"ש למסכתנו ד, ב.
16. נת ע"ד 61-62: ורבנן מדמין לה לומר הרי זו תרומה על הפירות האילו
לכשיטלשו
עה ע"ב : " " " לאומר " " " הלו
על פי ר"ש למסכתנו ד, ד.

17. ס ע"א 53 : אוף רביה יודה מודה בה
עה ע"ב : ואף ר' יוסי מודיע בה
על פי ר"ש למסכתנו ד, ח, וראה אהצוי עמי' 153.

ה. תוספת על פי האמרא' למסכת עדויות שחיבר רשב"ס עצמו רשב"ס שיבץ לפני ר' אמי בשם ר' ינא' (ד"ז נח ע"ג 63) קטע מהאמרא' שחיבר למסכת עדויות. הקטע הוא פרק א משנה ב' באמרא' זו. אמרא' זו עודנה בכתב יד, וטרם יצאה לאור בדפוס. במהדר' הרוב דינקלס לחלה מובה הקטע ברף מו ע"א-ע"ב. להלן הקטע על פי רשב"ס כ"י מוסקבה (הקטעים המסומנים בסוגרים מרובעים הם תוספות גליון בכ"י מוסקבה, וכולולים בגוף טקסט הירושלמי בכ"י לונדון):

תמן חנין שמא אומי' מכב לחלה והיל או' מקבאים, וחכמי' או' לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא קב ומכח [חייב] בחלה משഗדילו המדות אמר' חמשת רבעים כמה] חייבן בחלה. ר' יוסי אומ' ה' פטורין חמשה ועוד חייבן תעימה דשמאי והילל עישור מלבר מא דתימ' [תמן] ויסף חמישתו עליו שיהא הווא וחומשו חמשה. بما פלייגין? שמאי סבר עיריסטיכם – חרתי סעודות, ראשית מכל סעודה וסעודה, והילל סבר ראשית אחת לשתי סעודות, ורבנן פלייגי עליה דהיל בחדא וסביר כוותיה בחדא: פלייגי עליה בחדא דעתישור מליגו הווא דהוי, וסביר כוותיה בחדא דראשית אחת לתרתי סעודתא. [מאי קב ומכח זמאי הגדילו המדות]

בדתニア ראשית עיריסטיכם כדי עיטוחכם, וכמה עיסחכם? – כדי עיטה מדבר, וכמה עיטה מדבר? – דכתיב והעומרعشירית האיפה הווא, מכאן אמרו שבעת רבעים כמה ועוד חייבן בחלה, שהן שיש ירושליםיות שהן חמיש של צפרי, מכאן אמרו האוכל כמדה זו הרוי זה בריא ומיבורן, יתר על כן – רעבתן, פחות מכאן – מוקלקל במעיו. [ר' יוסי או' וכור' מאי טעמי' דר' יוסי, כיון דמעיטה מדבר גמרי', כיון דאיינו בחלה לא מחיבי, ותו דקא מוזהרים בכל תוויתו א"כ כולה עירירת האיפה דאכיל הווא דהוייא, ש"מ דחליה דחייב רחמנא בתיר ה כי בר משיעורו אכילה הווא דמחיב, דאי אמרת משיעורא גופיה הווא דמחיב, א"כ בצרות לה שייעורא דאכילה, ותנייה פחות מכאן מוקלקל במעיו]
ר' אמי בשם ר' ינא' ...

ג. תיקונים שם פרי פרשנותו את מהלך הסוגיה

ד"ז : ר' יוחנן בן נורי אמר באה היא לידך מצה וחמצן

ורבען אמרין ...

רש"ס : בימה פליגי " " " " " באין הן " ורבנן אמרי ...

החותמת בראש"ס היא מדעתו, על פי המשך הדברים.

3. נז ע"ב-5 : הרוי בשעת חיובן לכא לידי מצה וחמצן
 ו ע"א : אל " " ראוין " " וחימוץ

4. שם 7-6 : אהטיא דרבנן יונה כרבי ירמיה ודרבנן יוסי כרבי זעירא
 ו ע"א-ע"ב : אהטיא דרי' יוסי כר' ירמיה ודרי' יונה כר' "

ובהתאם לכך נוסח רשות גם בהמשך הדברים.

5. נז ע"ג 59 : אמר רבי יוסי כתיב והרמותם
יט ע"א : ורבו יונה [אמ'] "

בשורה הקודמת (shoreה 58) מובא 'אמר רבי יוסי', ומכיון שהדברים שלහן חולקים לדעת ר' יוסי על הדברים הקודמים, שינה כאן ל'ירוביה יונה אמר ...'.

6. נז ע"ד 2 : ...הוי, מעשר שני הואיל וכל עמה מודי שהוא לנכסיו
ב ע"א : אן, " עני " " " "

7. שם 8-9 : עבר והפריש ממנו תרומה אינה תרומה
ב ע"ב : " " " הויא "

8. נז ע"ד 40-37: ר' יוסי אמר תרחיי, ר' יוחנן אמר טרייקטא חייבת בחלה ואומר עליה המוציא לחם מן הארץ ואדם יוצא בה ידי חובתו בפסח.
רבי שמעון בן לקיש אמר טרייקטא אינה חייבת בחלה ואין אומר עליה המוציא לחם מן הארץ ואין אדם יוצא בה ידי חובתו בפסח

רטנר (אהצ"י עמ' 108) השלים את נוסח ד"ז על פי כתוב יד (אודוטיו פידט, שם, עמ' 106); הקטע דלעיל כולל בנוסח היירושלמי של רשות בכ"י מוסקבה, אך איןו כלול בנוסח רשות בכ"י לונדון (ראה מהדר' דינקלס כד ע"ב); רשות מצא לנכון להשميתו בכ"י זה, כפיה"ג מטעמים פרשניטיים.

9. נז ע"ד 44 : מתני פליגא על ר' יוחנן הסופגנין והדוביינן והאיסקריטין...

cad ע"ב : " " " " דתנן "

רשות השמיית את הקטע יהאיסקריטין וחלת המשרת והמדומע' כיוזן שירק ממה שכותוב 'הסופגנין והדוביינן' קשה על ר' יוחנן כפי שהdagish בפירושו לשונה בג ע"ב.

10. נז ע"ד 44-46: מתני פליגא על רב' יוחנן ... פתר לה בסופגנין שנעשה באור

cad ע"ב : " " " " ... " " בחמה

מצד הפשט נראה כי 'פתר לה' מוסיף על המשנה, ולבן הצעת תיקון הנוסח של רשות מתקבלת על הדעת. (וראה בפ"מ שהרגיש בקושי וביאר 'פתר לה', כמו שכתוב בדברי ר' יוחנן, וביאורו דחוק).

11. נז ע"ד 52-53: כד משיב רב' שמואן בן לקיש לרבי יוחנן הסאה פוטרת

כה ע"ב : כך היה ריש לר' וכי "

12. נז ע"ד 58-60: ... אלא על הרא דאמר ר' יוחנן מדור מע פטור מן החוללה

כו ע"א : ... " " " "

ספק מדור מע והונاقل משום דימוע כד :

חייב בחלה עליה

כ"י פריז : ספק מדור מע פטור מן החוללה, " " ונאכל "

חייב בחלה עליה

כ"י לונדון : " " ונאכל "

חייב בחלה עליה

ד"ו : רב' יוסי כי רב' בון בשם רב' אבונא, הרא דאיתמר ...

רשות : ----- א"ר אבינה, " ----- דתימר ...

13. נח ע"א 20 : מתיב רב' יוחנן לרבי שמואן בן לקיש ל ע"א : איתביה ריש לקיש לר' "

ובפירושו כתוב "ה"ג מתיב ריש לקיש לר' יוחנן" משמעו שמתיקן את הנוסח שלפניי.

14. נח ע"א 29 : מתיב רב' שמואן בן לקיש לרבי יוחנן

ל ע"א : איתביה ר' יוחנן לר' "

15. נח ע"ב 26-27: שמה אתם חיבין אין אתם חיבין חוצה לארץ
לה ע"א : " " " בין בפירות הארץ בין בפירות חוצה לארץ
רש"ס תיקן את הנוסח מדעתו כדי שיתאים לנאמר במשנה, וניסח את הדברים על פי
האמור בהמשך, שורות 31-30.

16. נח ע"ג 14 : הקונה עציץ נקוב בסוריה

מ ע"א : " " " -----
לדעתו הדין לאו דוקא בסוריה אלא אפילו בסוריה.

17. נח ע"ג 38 : אין דבוי מימר ארבעת מיליון ואת אמרת רשות
מב ע"א : ואית " " ד' " " "

18. נת ע"א 24-25: ממה שלימדו את הכהנות הדר אמרה אין הלה כרבי לעוז בן
ערך

נב ע"ב : " " " " " -----
ד"ז : מה למדו את הכהנות הרי זה חלה
רש"ס : ----- זו חלה

אין כאן דילוג מחלוקת הדומות אלא העברה מכוננת של המשפט 'הדר אמרה ... בן
ערך' להמשך הדברים, אחרי 'יעלה באחד ומאה' (ד"ז שורה 28; רש"ס נג ע"א).

19. נת ע"א 28-29: חד אמר כאן שיש בו כדי להעלות וכאן בשאיין בה כדי להעלות
מכיוון שהוא...

רש"ס נג ע"א : חד אמר כאן שיש לו --- " " " לה ---"
וחוד אמר מכיוון שהוא ...

בפירושו כתוב: 'ה"ג', כדי להוציא מהנוסח שלפניו. (בכ"י לונדון שינוי מילहูลות'
'לihiloth').

20. נת ע"א 35-36: נמצא טבל טמא מעורב בחלה... ולא יהא טבל טמא
נג ע"ב : " " " " " בעיטה ובחלה... " " " ---

ד"ז : " " " בחלה
רש"ס : " " " ובחלה

21. נת ע"א 42 : וקשה, אם טבל מננו בחולין
נה ע"א : " " " מנינו בחולין

- על שם המוציא מhabרו עליו הראיה
נח ע"א : מתנות, " " " " "
- ראה מש"כ בפירושו כאן.
- נת ע"ב 23-24: ברם כרבנן גילגול פוטר וקשייא על דרבנן גילגול פוטר
נת ע"א-ע"ב : " " גילגול אינו " " " מירוח "
ד"ו : ברשות הגוי, אין המירוח פוטר ...
ריש"ס : " " , ואין הgilגול " ...
ובפירושו: 'ה"ג', כדי להוציא מהנוסח שלפנינו.
- נת ע"ב 42 : קורא אני עליה
סב ע"א : אמי לו " " "
- נת ע"ג 18 : מכיוון שקדש רובה לשם חלה ... אמר ברושים ...
סה ע"א : ומכיון שקדשה ---- " " ... אל "
- נת ע"ג 20 : לא כדי שבטל ברוב
סה ע"ב : " " שלא יבטל "
וכן הging בעל פ"מ.
- נת ע"ג 24 : ... דברי רב, רשב"ג אומר ...
סה ע"ב : ... דברי רשב"ג, רב אומרים ...
- הקטע שלפנינו הוא ברירתא בתוספתא תורומות ריש פרק ה. בכל עדויות הנוסח של התוספתא הנוסח זהה לנוסח ד"ו כאן. רש"ס תיקון בכל זאת את הנוסח על סמך המובא בהמשך: 'הוון בעין מימר ...', וזאת כדי למנוע סתירה מרבי על רב ומרשב"ג על רשב"ג, ראה לעניין זה מש"כ של ליברמן, הלספתא פשוטה, תורומות, עמ' 354.
- נת ע"ד 22-23: ואין חיבור בטבול יום, דתניין ...
סז ע"ב : ואינו חיבור " " , דתניין ...
- נת ע"ד 38 : קב מין אחד מצרכו
סט ע"א : " " אחר "
- נת ע"ד 45 : הא קב חטים וקב שעוריין וקב כוסמין ממצע לא ברא
ע ע"א : " " חטין ----- " " במאצע וקב שעוריין " "

31. נת ע"ד 51-50: כמה דתימר תמן ... אוף הכא כן

ע ע"ב : כמו דתימי' הכא ... " תמן "

32. נת ע"ד 58-59 ורש"ס עא ע"ב: ורבנן מדמין לה לחבואה שלא הביאה שלישי,
עבר והפריש

ד"ז : ממנה חלה אינ' חלה

רש"ס : " תרומה אינה תרומה

נראה שרש"ס תיקן על פי משנה חלה א, ג: "אלו חיבין בחלה ופטוריין מן המעשרות ... וחבואה שלא הביאה שלישי"; לרשותם לא הסתבר שסתמא דגמרא תחיה אליבא דר' אלעזר הפטור (שם) חבואה כזאת מן החלה.

33. ס ע"א 9 : בספק תרומה גדולהenan קיימים

עג ע"א : " " " ----- " "

בכ"י מוסקבה נכתב תחילת 'תרומה גדולה' ונמחק, כי רשות מבקש לבאר (ראה ביאורו ד"ה ימשני לה) כי ספק תרומה הדינו ספק אם הפריש תרומות מעשר.

34. ס ע"א 27-28: והן שראו אותו מגבל אצל אחר

עה ע"ב : והוא " " " " חבר

ראה בפירוש.

35. ס ע"א 29 : אם יודע שרוב מכנסו שלו, צריך להפריש חلت דמאי

עה ע"ב : ואם " שאין דוב " " " " "

ראה פ"מ שנדרח.

36. ס ע"ב 4 : הבכורות והביבורים

פ ע"א : כיצד החורין והbacورות וקדשי המקדש והbacורים

ריש"ס השלים על פי המובה בהמשך הסוגיה.

37. ס ע"ב 5 : מנין שהדרמים لأنשי משמר

פ ע"א : מנין שחדרמים " "

תיקון על בסיס גרפי, עיין אחצוי עמ' 157-158.

38. ס ע"ב 34-35: אימתי היה שמעון בן כהנא, בימי רבוי ליעזר

פג ע"ב : " " " " רשב"ג ור' אליעזר

על פי המובה לעיל שוי 30, וראה אחצוי עמ' 159-160.

39. ס ע"ב 47-48 : ואתיהו כמאן דאמר פסחן של נשים רשות
פג ע"ב : אתיהו כמ"ד פסח שני של נשים רשות
רש"ס תיקן כי מדובר במשנה על פסח שני, אך אין צורך בתיקון זה, ראה פ"מ.
40. ס ע"ב 56 : שמא יקבע הדבר חובה
פו ע"א : " " " הכא נמי שנייה היא שהדבר מסוים
שמא יקבע הדבר חובה
- ז. מיקונים פרי קשיים לשוניים (לטעמו של רש"ס) בנוסח דפוס וינציה שלפניו או על
פי תפישתו הסגנונית
1. נז ע"ב 22 : ... וכשרו לمنتת העומר
ז ע"ב : ... " " [אף אני אביה וכו']
" אף אני וכו" נוסף בגילוין בכ"י מוסקבה, וזהו תוספת מדעתו של רש"ס על פי
סגנון הברירות.
 2. נז ע"ג 4-5 : על ידי דרב ברבי דעתון דרבנו דר' חייה בר רבה הוא
יב ע"א : " " " מודעתון " " חייא רבא"
ובפירושו כתוב: 'על ידי שהיה קרוב להן' (מפרי הארץ', עמ'כו). וראה אפשרין,
מלשה"א עמ' 479 הע' 5, שכותב ש צריך להיות 'בר דעתון דר' חייה רבה', ורש"ס נגרר
כאן אחר נוסח ד"ז שלפניו.
 3. נז ע"ג 15 : למה אתם מכnisים עצמכם למספק הזה המרובה
יג ע"ב : " " " לספק --- " הזה
 4. נז ע"ד 34 : וחלת המסורת חליטין דמי
כד ע"א : חלת מסורת " דמי
 5. נז ע"ד 46-47 : ואין יוצאי בסופגנין שנעשו בחמה יוצאי בסופגנין
שנעשו באור
כד ע"ב : דתניה " " באור ואין " " שנעשו בחמה
 6. נח ע"א 17-18 : שמא ימצא לקותות
כט ע"א : " " " שמא לא ימצא לקותות

7. נח ע"ב 45-46: לא יאכלו ישראל מצה בלילה הפסה
לו ע"א : " אכלו ---- " בלילה פסח
8. נח ע"ב 60 : מתיבין לרבי יהודה
לח ע"ב : " רבנן " יהודה
9. נח ע"ג 9 : דרבי יהודה פוטר במיטים
לט ע"ב : דתנין תמן ר' יהודה "
10. נח ע"ג 10 : לא מסתברא דלא מחליף שיטתייה
לט ע"ב : " " דא אלא "
11. נח ע"ג 25 : מה איתאמרת לחלה לטומאה
מא ע"ב : " לחלה איתאמר או " איתאמר
12. נח ע"ג 46 : א"ר מנא אף על גב דלא אמר ר' יוסי הדא מילתא
מב ע"ב : " " " " " " " רבי "
- רבי גם בכ"ר, אך רש"ס הוסיף כפיה"ע רבי" מדעתו על פי לקמן נח ע"ד ש"ו. 6.
13. נח ע"ד 31 : ר' יצחק בר נחמן בשם ר' הושעה כרבי אליעזר נ ע"א : " " " " הושעה הלכה "
14. נת ע"א 13 : משתעשה בקרצות מקרצות
נב ע"א : משתיעשה מקרצות "
15. נת ע"א 33 : לא מסתברא דלא בחול נג ע"א : " " דא אלא "
16. נת ע"א 47 : דתנין תמן נולד לה ספק
נה ע"א : " --- " "
- מדובר במובאה ממשנתנו, ולא שייך 'תמן'.
17. נת ע"ב 21 : מאן דאמר ...
נת ע"א : על דעתיה דכהנא, מ"ד ...
18. נת ע"ב 36-37: בגין נתנו דברתיה הטבל אסור
סא ע"א : " --- " אסר

כפי"ע רשות התקשה במילה *'נתנו'* ולפיכך מחקה, וצורך להיות '*בגין נתני דברתיה*'
(כמו בירושלמי מעשר שני פ"א ה"א [נוב ע"ג], ושם כך גם בנוסח רשות), ראה האצוי
עמ' 141.

ת. תיקונים בעקבות מגמותו של רשות לשלב בנוסח הירושלמי את הטרמינולוגיה המקובלת
בתלמוד הבבלי

1. נז ע"א 59 : ... *תני* ר' יוסי אומר מותר

ד ע"ב : ... *וחני עלה* " " מותרת

וראה עוד מש"כ בפרק זה סעיף א ס"ק 8.

2. נז ע"ב 35 : *והכא* אינו מצטרך

ח ע"א : " *نمוי* " "

3. נז ע"ד 27 : *בנתים מהו*

כד ע"א : *איתבעי לון* " "

נראה כניסיון تحت לתרミニ *'איבעיא להו'* שבבבלי, צורה ירושלמית (להפוך מגמותו
בדרך כלל).

4. נז ע"ד 34 : *רבי יוחנן*

כד ע"ב : *איתמן ר'* "

5. נח ע"א 14 : *קמח קלוי* ...

כט ע"א : *תני נמי הכי* " " ...

6. נח ע"ג 49 : *אי ארבעת מיל* ...

מג ע"ב : *או דילמא* " " ...

7. נט ע"ד 57-56 : *רבי עקיבא* ...

עו ע"ב : *במאי קמיפלגי* " *עקבא* ...

8. ס ע"ב 10 : *מעתה אף המתלטין*

פ ע"ב : " " *וכי תימא הכי נמי*

9. ס ע"ב 13 : *עשרים וארבעה מתנות*

פא ע"א : *תני* " " *כהונת*

10. ס ע"ב 22 : שנייה היא

פב ע"א : שנייה " [הכא]

'הכא' חוספת בין השיטין בכ"י מוסקבה.

11. ס ע"ב 51-52: מה טעמא

פה ע"ב : מי טעמא

ט. המשמות בנוסח רש"ס כתוצאה מדילוג מחמת הדומות

1. נח ע"א 19 : רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש רבי יוחנן אמר

ל ע"א : ר' ----- אמר'

2. נח ע"ג 27-28: דרבי יונה תני דרבי שמעון בן יוחי רבי יהושע בן לוי תני

מא ע"א : " " " "

ד"ז : דרבי שמעון בן יוחי דתני רבי שמעון בן יוחי רבי טרפון

רש"ס : ----- רשב"י אמר' "

י. תיקונים בשמות החכמים המוזכרים בסוגיה

1. נז ע"ג 8 : אמר רבי יוסי כי רבי בון

יב ע"ב : א"ר "

2. נח ע"ד 16-17: אמר רבי מתניתא

מח ע"א : א"ר מתניתה

וראה לעיל סעיף ד ס"ק 9.

3. ס ע"ב 24 : רבי חנניה בשם רבי

פב ע"א : ר' " ר' מנא

רש"ס תיקן על פי המובא לעיל ס ע"א 16, אך בכ"יד הנוטח הווא: "... בשם ר'

פנחס', והוא כפיה"נ הנוטח הנכוון.

סיכום

מבדיקה קפדיית של נוסח רש"ס לירושלמי מסכת חלה והשוואה לנוטח דפוס וינציה של מסכת זו - וכפי שנראה מבדיקה והשוואה בשאר מסכתות סדר זורעים - עולה בכירור כי רש"ס השתמש בתלמוד ירושלמי, מהדורות ד"ז, וראה בו נוסח תשתית.

אשר לשימוש רשות בכתבי יד, מתרבר מן הבדיקה כי בכל נוסח לירושלמי חלה לא נמצא אף לא קטע אחד שנוסחו מוכיח בעילן שהוא משקף נוסח של כתב יד של היירושלמי שהיה ידו של רשות, ואשר בו השתמש. האפשרות של השתקפות נוסח כתב יד בנוסח רשות יכולת להישקל רק במקרים לקטועים בודדים, שכן קרוב לוודאי שרוב השינויים בין נוסח רשות לנוסח דיו הם פרי עיבוד הנוסח שעשה רשות מדעת עצמו. בנוסח רשות שינה והרחיב מובאות תנאים הכלולים בסוגיות התלמוד על פי נוסח במשנה ובתוספותה. הוא תיקן את נוסח התלמוד על פי מקבילות ביירושלמי שנוסח נראה לו אמין יותר ומדובר יותר, או על פי קטעי ירושלמי הכלולים בדברי הראשונים. לעניין זה בולטות הזדקרותו של רשות לדברי הרשות אשר אותו ואת פירשו למשנה הרבה לשבח בפתחה לפירשו.

אף במסכת חלה לא נמנע רשות מלהגיה את היירושלמי על פי הbabeli, אם סבור היה כי התקון איינו פוגם במבנה הפנימי של הסוגיה.

חלק גדול מתיקוני הנוסח נובע מפרשנותו את מהלך הסוגיה (ראה פרק שלישי סעיף 2), מה שגורם לתופעות הבאות: הוספה מילות קישור (ראה למשל שם, ס"ק 2); הפיכה של הדברים שהובאו בנוסח דיו (ראה למשל שם, ס"ק 4 וס"ק 13 ו-14); העברה של משפט מקום אחד לאחר (ראה שם, ס"ק 18); הוספה, גירעה או תיקון בדרך אחרת, כדי להתאים את הדברים למהלך הסוגיה.

בבאים הם השינויים הנובעים לא מטעמים של פרשנות אלא מטעמים של מגמה לשפר את הלשון והסגנון, ומגמה של הטמעה מסוימת של הטרמינולוגיה של התלמוד הbabeli בנוסח היירושלמי.

במסכת חלה – המסכת שבה אנו עוסקים – הוחיק רשות לכת בהוסיפו לנוסח היירושלמי שלה, קטע מה'גמרא' שהזכיר למסכת עדויות (ראה פרק שלישי סעיף ה). כל ההגחות והתיקונים האחרים של רשות יכולים להיחס בדרך זו או אחרת כהצעות שחזור של נוסח היירושלמי ה'יכוון' בעניין, וההרחבה שהרחב או התקון שתיקון באו רק מתחך מגמה לחתת לסוגיה מבנה פנימי הגוני וניטוח נאות של רცף הדברים; דבר זה אי אפשר לומר על הוספה קטע גمرا מאלוות שרש"ס חיבור בעצמו, והפיכתו חלק אנטגרלי של המסכת.

אכן, לחיבור 'גمرا' מלאכותית למסכת עדויות, מסכת מן המשנה שאין עליה גمرا, יש מקום לחתת לגיטימציה, שכן אם מציגים את 'גמרא' זו את לפני הקורא כיחידה שלמה, אמרו להיות לו ברור ש'גמרא' מלאכותית לנגד עניין, הוαι וידוע לו כי על מסכת זו אין גمرا מקורית; בנויגוד לכך, קשה להצדיק הטמעת קטע הטמעת מן 'גמרא' המלאכותית זו בתוך הנוסח של מסכת מקורית של היירושלמי, שכן יש כאן הרחבה מלאכותית של נוסח התלמוד היירושלמי, והצגת הקטע הנוסף כאילו היה קטע אינטגרלי של התלמוד היירושלמי. היכן הרשה זאת ורש"ס לעצמו?athamah.